

TEZ TANITIMI

Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN*

CENGİL Muammer, *Davranışçılık Ekolünün Dine Yaklaşımı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Hüseyin PEKER, Samsun, 2002.

Davranışçılık Ekolünün, psikolojinin objektif bir bilim dalı haline gelmesinde çok önemli bir rolü vardır. Ortaya koymuş olduğu ‘öğrenme kuramı’nın da farklı alanlarda başarıyla uygulandığı görülmektedir. Günümüz psikolojisinde kullanılan anket, deney vb. bir çok bilimsel yöntemler de bu ekolün katkılarıyla geliştirilmiştir. Bununla birlikte kompleks insan davranışlarını laboratuvar deneylerinin sonuçlarıyla açıklamaları ve katı pozitivist tutumları ise en çok eleştirildiği noktalar olmuştur.

Yapılan tüm bu eleştirilere rağmen psikolojinin farklı alanlarına büyük katkılar sağlayan davranışçı psikoloji ekolü ve öğrenme kuramının din psikologları ve din eğitimcileri tarafından göz ardı edildiği de bir gerçektir.

Psikoloji ekollerinin, psikolojinin konularının ne olması ya da olmaması gerektiğiyle ilgili tartışmaları Din Psikolojisi alanında yapılan çalışmalara olumlu ve olumsuz etkisi olmuştur. Bu nedenle

* Harran Ün. İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

E-mail: huseyinyegin@hotmail.com & hyegin@harran.edu.tr.

psikolojideki herhangi bir ekolün genel çerçeveleri içerisinde dine yaklaşım tarzlarının da bilinmesi hem tarihi bir süreç olarak hem de günümüzde ampirik uygulamaların yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Davranışçı psikoloji ekolünün dine yaklaşımını iki şekilde ele almak mümkündür. Birincisi dinin kaynağı hakkındaki açıklamaları. İkincisi de ortaya koymuş olduğu öğrenme kuramı bağlamında dini davranışların kazandırılması noktasıdır. İnsanın öğrenme sürecinde ödül ve cezanın yeri bugün pek çok psikolog ve pedagog tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu bağlamda dinin gelecek nesillere aktarımında katkı sağlaması bakımından din psikologlarının ve din eğitimcilerinin bu ekolün verilerine de ihtiyacı vardır.

Bu bağlamda tanıtımını yaptığımız Muammer CENGİL'in; Davranışçılık Ekolünün Dine Yaklaşımı, isimli doktora tezi, Davranışçılık ekolünün dine yaklaşımı ve katkısını ortaya koyarak, alan araştırması ile de desteklenmiş bir çalışmadır. Tez, Prof. Dr. Hüseyin Peker Danışmanlığında, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalında yapılmış, 2002 yılında tamamlanmış olup 199 sayfadan oluşmaktadır. Çalışma giriş ile birlikte beş bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümü, konunun önemi, problem ve amaç, varsayımlar, araştırmanın sınırları, ilgili yayın ve araştırmalar ve yöntem kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde, psikolojinin gelişmesi ve davranışçı psikoloji ekolünün ortaya çıkışı ve ekolün temel kavramları ele alınmıştır. İkinci bölümde, davranışçı psikoloji ekolünün dine yaklaşımı, dini davranışın kökeni, insan davranışının kontrolünde dinin rolü işlenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmını oluşturan üçüncü bölümde, araştırmanın anket kısmıyla ilgili bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Giriş Bölümü

Bu bölümde, davranışçı ekolün dine yaklaşımını ve bu ekolün ortaya koymuş olduğu öğrenme kuramının dini davranışlara nasıl uygulanabileceğini araştırması bakımından konunun önemine, davranışçı ekolün dine yaklaşımının ne olduğu olan temel problemlerden hareketle yirmi dokuz tane alt problem ve bunlara dayalı olarak oluşturulan hipotezler ile araştırmanın sınırlılıkları ve yapılan ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Yine bu bölümde araştırmanın yöntemi ile ilgili olarak da, araştırmanın evreni, örneklem gurubu, bilgi toplama araç ve yöntemleri, anketin uygulanışı ve elde edilen verilerin nasıl analiz edildiği hakkında bilgi verilmiştir.

Din psikolojisi alanında yapılan bu çalışmayla, davranışçı öğrenme kuramının temel prensibi olan ödül ve cezanın din eğitimi ve öğretimi yapılacak çocuklarda aile ve çevrenin bundaki rolü ve aralarındaki ilişki ortaya konmuştur. Bu bağlamda ailede ve çevrede (cami hocaları, dindar insanlar ve yazılı-görsel medya) çocuğa din eğitimi verilirken ödül ve ceza veriliyor mu? Bu ödül ve cezanın türü ve oranı nedir? Verilen ödül ve cezanın türü ile oranının din eğitim ve öğretimindeki olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir? Bunların çocuğun yaşı ve cinsiyeti arasındaki ilişkisi nedir? gibi sorular sorularak araştırmanın temeli oluşturulmuştur.

Birinci Bölüm

Çalışmanın bu bölümünde davranışçı psikoloji ekolünün ortaya çıkışı ve tarihi gelişimi ana başlığı altında, davranışçı ekolün temelini meydana getiren önceki gelişmelere, tarihsel sürecine ve bu ekolün temsilcileri ve görüşlerine yer verilmiştir.

Bu bağlamda davranışçı psikolojinin ortaya çıkışıyla ilgili olarak: 20.yy.ın başında Watson, Pavlov gibi bir gurup psikolog ileri sürdükleri fikirlerle hem strukturculardan hem de fonksiyonculardan ayrılmışlar ve böylece geleneksel psikoloji görüşüne savaş açmışlardır. Watson ile kuramsallaşan davranışçı

akım daha sonra uyarıcı, tepki ve öğrenme gibi konular yanında, doğrudan gözlenemeyen sevgi, stres, empati ve kişilik gibi fenomenleri de inceleme alanı içine alarak genişlemişlerdir. Bu yeni davranışçılık Watson'un katı yaklaşımından ayırt edilebilmesi için "Yeni Davranışçılık (Neobehaviorism)" olarak isimlendirilmektedir. Bu yeni davranışçılar içinde en önde gelen ismi B.F. Skinner'dir. Pavlov'un klasik şartlanma kuramına karşılık Skinner Operant şartlanmayı ortaya koymuştur.

Yine bu bölümde, davranışçı psikoloji ekolünün temel kavramları "Klasik koşullanma" ve "Operant Koşullanma" şeklinde iki ana başlık altında ele alınmıştır. Konu alt başlıklar halinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Şöyle ifade etmek gerekirse, Skinner, Pavlov'un klasik şartlanma kuramında ortaya koyduğu gibi, yalnızca tepkilerin değil, aynı zamanda edimlerin de şartlanabileceğini ileri sürmüştür. Yani, tepkiler belirli çevresel uyarıcılara karşılık yapılan hareketlerdir. Edimler ise gözlenebilir çevresel uyarıcılardan bağımsız, içten gelerek, kendiliğinden yapılan hareketlerdir. İşte Skinner yalnız uyaranlara karşılık oluşan davranışların değil, bireyin kendiliğinden yaptığı hareketlerin de şartlanmakta olduğuna dikkat çekmiştir. Skinner deneylerini "Skinner Kutusu" adı verilen ve çeşitli düzeneklere sahip olan bir deney kutusunda gerçekleştirmiştir. Kutunun içine bırakılan aç bir fare sergilediği bir takım davranışlardan sonra tesadüfen kutunun içinde bulunan ve basıldığında içeriye yiyecek düşmesini sağlayan manivelaya dokunur. Böylece fare yapmış olduğu bu hareketten dolayı ödüllendirilmiş olur. Başlangıçta rasgele davranış fare daha sonra acıktıkça manivelaya basarak yiyecek elde etmeye başlar ve böylece şartlanmış bir edim meydana gelir. İşte bu öğrenme olayına "operant şartlanma" denmektedir.

İkinci Bölüm

Davranışçı yaklaşımın dine olan ilgisi, bilim tarihiyle yakından ilgilidir. 20. yy.ın psikoloji yaklaşımına yön veren Darwin'in evrim teorisi olmuştur. Bu bakış açısı psikolojiye de güçlü bir biyolojik yön kazandırmıştır. Böylece 19. yy.ın sübjektif psikoloji anlayışı 20.

yy.da yerini pozitif bir anlayışa bırakmıştır.

Davranışçı psikoloji ekolü ve din başlıklı bu bölümde, dini davranışın kökeni, din üzerine çalışmaları bulunan davranışçı psikologların görüşleriyle açıklanmıştır. Görüşlerine yer verilen psikologlar: Welwy Raymond Wells, Davit Trout, George Vetter, William Sargant, Edwin D. Starbuck, Charles Y. Glock ve Rodney Stark ve bu konuda kapsamlı çalışmaları bulunan B.F. Skinner'dir. Araştırmacı da bundan dolayı B.F. Skinner'in görüşlerine daha geniş yer vermiştir.

Bu bağlamda, "Watson gibi Skinner de dini, öncelikle kontrollü davranışın geleneksel bir vasıtası olarak görür. Dinin kontrol vasıtası olma özelliğinden dolayı daha fazla dikkat ve önem vermektedir. Ona göre, dini davranışlarımız da diğer davranışlarımız gibi ceza ve mükafatın kullanıldığı 'operant şartlanma' yoluyla öğrendiğimiz hayvansal davranışlarımız vasıtasıyla planlanmaktadır. İman ve inanç, davranışın daha önce oluşmuş olan olaylarla ilişkili olarak yan ürünleridir. Skinner'e göre Tanrı metafiziksel açıklayıcı kurgunun arketipsel bir örneğidir. Bir davranışçı için gereksiz bir kavramdır. Dindarlık, ahlâklılık, günahkârlık ve içsel durumu ifade eden diğer dini kavramlar gerçekte kişilerin kendi içsel yetisi veya tür olarak insanoglunun kendi içsel yetisi değildir, bilakis sosyal çevre tarafından şekillendirilen davranış formlarının nitelenmesidir." Şeklindeki din ile ilgili olarak yapmış olduğu açıklamaları dikkat çekicidir.

Buradan hareketle davranışçıların dini fenomenlerle olan ilgileri davranışçı öğrenme kuramı çerçevesinde gelişmiştir. Yani dini inançları davranışçı bakış açısıyla açıklamaya çalışmışlardır. Skinner'in de dine olan ilgisi, dinin insanların hayatına yönelik kontrolü açısından dır. O devamlı olarak önerdiği davranış teknolojisiyle dinin insanların davranışlarında sahip olduğu kontrolü karşılaştırmıştır.

Üçüncü Bölüm

Bulgular ve yorum kısmının oluşturduğu bu bölümde; çocuğun dini davranışlarıyla ilgili bulguların davranışçılık kuramı açısından tahlili yapılmıştır. Anket, Çorum İli Mimar Sinan ve Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulları 5. ve 6. sınıfta okuyan toplam 300 denek gurubuna uygulanmıştır. Ankete katılan denek gurubu ile ilgili genel bilgiler kapsamında deneklerin cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve ebeveynlerin dini durumlarıyla ilgili özelliklere yer verilmiştir.

Yine ebeveynin ibadetler konusunda çocuklara olan ilgisi ve uygulanan yöntemler ve bunların çocuk üzerindeki etkileri, çevre olarak nitelendirilen cami hocasının veya özel hocaların dini bilgiler öğretirken uygulamış oldukları yöntem ve bunların çocuklar üzerindeki etkileri, çevredeki dindar insanların olumlu veya olumsuz davranışlarının ve yazılı-görsel medyanın çocuğun dini davranışlar üzerindeki etkileri ile deneklerin cinsiyet ve yaş değişkenleri arasında yapılan istatistiksel korelasyonu SPSS istatistik programında değerlendirilerek, frekans ve yüzdeleri tespit edilerek oluşturulan tablolar ve yorumları yer almaktadır.

Dördüncü Bölüm

Bu bölüm sonuç ve önerilerden oluşmaktadır. Araştırmanın teorik bölümünde, davranışçılık ekolünün kökü M.Ö. 400'lere dayanan pozitivist felsefenin bir devamı olduğu psikolojinin konularını da bu bakış açısıyla değerlendirdiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, davranışçılara göre psikolojinin konusu insanın gözle görülebilen davranışları olmalıdır ve tabii dünyadaki olaylar nasıl araştırılıyorsa, insan davranışları da aynı şekilde ele alınarak incelenmelidir. Ayrıca, davranışçılık ekolünün dine yaklaşımı, onun insan davranışlarının kontrolündeki rolü açısından olduğudur. Davranışçılara göre din insanları kendi kontrolü altına almak isteyen din adamlarının ortaya koymuş olduğu bir kontrol aracıdır ve kültürel pekiştiriciler sayesinde nesilden nesile aktarılmaktadır.

Araştırmanın uygulama kısmı ile ilgili olarak; araştırmaya katılan deneklerin genel özellikleri ile elde edilen bulgular kısaca özetlenmiştir. Araştırmanın hipotezlerinin, çıkan istatistik sonuçlara göre doğrulanıp doğrulanmadığı tek tek ele alınarak açıklanmıştır.

Sonuç olarak; çocuğa dini bilgiler aktarılırken davranışçı öğrenme kuramının temel prensipleri olan ödüllendirme, gerektiği yerde gerektiği şekilde bilinçli bir şekilde uygulanmalıdır. Hiçbir eğitim-öğretim faaliyeti başıboş değildir, gerektiği yerde bir disiplin yöntemi olarak sözlü uyarı ve eleştirme yoluna gidilmelidir. Bu bağlamda çocuklara dini bilgiler öğretilirken sevgiye dayalı bir metot işlenmeli, din deyince onların zihinlerinde hoş ve güzel şeylerin canlanmasını sağlamalıyız. Bu hususa ailede, okulda, camide ve toplumsal hayatın her alanında dikkat edilmelidir. Yine yazılı ve görsel medyanın, özellikle de televizyon programlarının çocuk üzerinde büyük etkisi olduğu göz önünde bulundurularak çocukların izledikleri programlarda seçici olmak gerekmektedir.